

EGEMENLİK TEORİSİ AÇISINDAN EYALET HAKLARI MI, İNSAN HAKLARI MI, AYRILMA HAKKI MI?

*Eftal Gürel**

Özet: Bu makale, egemenlik teorisinin klasik, mutlak ve bölünmez otorite anlayışının, günümüz hukuk düzeninde nasıl dönüşüme uğradığını incelemektedir. Çalışma, üç temel eksen üzerinden yapılandırılmıştır: Eyalet hakları, insan hakları ve ayrılma hakkı. İlk olarak, egemenlik kavramının tarihsel gelişimi ve iç-dış egemenlik ayrımı ele alınmıştır. İkinci olarak, eyalet hakları perspektifi ve federal sistemlerde yetki paylaşımı, ABD başta olmak üzere Almanya, Kanada gibi örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, insan hakları perspektifi, egemenlik ile temel haklar arasındaki normatif çatışma dikkate alınarak analiz edilmiştir. Son olarak, ayrılma hakkı tartışmaları, self-determinasyon ilkesi, toprak bütünlüğü ve insan hakları ilişkisi çerçevesinde Kosova, Katalonya ve Quebec vakaları üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma, egemenlik, eyalet hakları ve insan hakları üçgenindeki normatif ve pratik gerilimleri değerlendirerek, egemenliğin mutlak güç olarak tanımlanmaktan çıkarak, paylaşılan ve sorumluluk temelli bir otorite olarak yorumlandığı çağdaş yaklaşımları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Federalizm, Eyalet Hakları, İnsan Hakları, Ayrılma Hakkı.

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi. Piri Reis Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Araştırma Görevlisi, E-posta: eftalgurel@gmail.com/ egurel@pirireis.edu.tr. Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-3966-6670>.

**FROM THE PERSPECTIVE OF SOVEREIGNTY THEORY:
STATE RIGHTS, HUMAN RIGHTS OR THE RIGHT TO SECESSION?**

Eftal Gürel

Abstract: This article examines how the classical concept of sovereignty as an absolute and indivisible authority has transformed within the modern legal order. The study is structured around three main axes: state rights, human rights, and the right to secession. First, it explores the historical development of the concept of sovereignty and the distinction between internal and external sovereignty. Second, it analyzes the perspective of state rights and the distribution of powers in federal systems, with examples from the United States, Germany, and Canada. The third section addresses the human rights perspective, focusing on the normative tension between sovereignty and fundamental rights. Finally, the debate on the right to secession is examined through the principles of self-determination, territorial integrity, and human rights, using comparative case studies of Kosovo, Catalonia, and Quebec. The study evaluates the normative and practical tensions within the triangle of sovereignty, state rights, and human rights, highlighting contemporary approaches that interpret sovereignty not as an absolute power but as a shared and responsibility-based authority.

Keywords: Sovereignty, Federalism, States' Rights, Human Rights, Right to Secession.

GİRİŞ

Modern devletin kurucu unsurlarından olan egemenlik kavramı, tarih boyunca siyaset ve hukuk düzeninin temel kavramlarından birisi olmuştur. 21. yüzyılda klasik anlamdaki mutlak ve bölünmez otorite niteliğini büyük ölçüde kaybederek, insan hakları rejimi, uluslararası hukuk kuralları ve federal yapılar karşısında, belirli şartlara dayanan ve paylaşılan bir yetki olarak yeniden tanımlanmıştır (Krasner, 1999: 3-5). Yaşanan bu dönüşüm sayesinde, yalnızca teorik bir tartışma alanı olmaktan sıyrılarak, uygulamada anayasa mahkemelerinin kararlarından uluslararası yargı içtihatlarına, federal devletlerdeki yetki çatışmalarından ayrılma taleplerine kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır.

Egemenlik günümüzde küreselleşme ve insan haklarının uluslararası seviyede kurumsallaşması gibi faktörler nedeniyle sıklıkla tartışmaya açılmaktadır. Federal sistemlerde, federe birimlerin sahip olduğu eyalet hakları ile merkezi otorite arasında yaşanan gerilimler, bazı devletlerdeki demokrasi ve insan hakları taleplerinin ayrılma iddiasına dönüşmesi ve uluslararası hukukta self-determinasyon ilkesi ile toprak bütünlüğü arasındaki çatışma, bu tartışmanın güncelliğini taze tutmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde federal hükümet ve eyaletler arasında yaşanan yetki uyuşmazlıkları ile Kosova, Katalonya ve Quebec gibi örnekler, egemenlik teorisinin uygulamadaki sınırlarını görünür kılarken, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı içtihatları, egemenliğin artık mutlak güç olarak değil, yasal ve kurumsal sınırlara tabi bir otorite olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada şu soruya yanıt aranması hedeflenmiştir: Egemenlik teorisi, modern hukuk düzeninde eyalet hakları, insan hakları ve ayrılma hakkı ekseninde nasıl şekillenmiştir ve gerçekleşen dönüşüm hangi normatif ve kurumsal mekanizmalarla yönetilmektedir? Bu soruya cevap bulma niyetiyle, öncelikle egemenlik kavramının tarihsel ve teorik temelleri incelenmiş, ardından federal sistemlerde eyalet hakları ve insan hakları perspektifleri analiz edilmiştir. Ayrılma hakkı tartışmaları, uluslararası hukukun temel ilkeleri ve Kosova, Katalonya ve Quebec örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir.

I. Egemenlik Kavramının Dönüşümü

Egemenlik kavramı, modern devletin temel unsurlarından birisidir. Bu kavramın kökenleri feodal yapılardan ulus devlet sistemine geçiş sürecine dayanmaktadır.

Feodal dönemde siyasi otorite, çok merkezli ve parçalı bir yapı sergilediğinden egemenlik fikri bu dağılmış otoriteyi tek bir merkezde toplama ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın bir tezahürü olarak Jean Bodin, egemenlik kavramını sistematik bir şekilde tanımlayan ilk düşünürdür. 16. Yüzyılda görüşlerini ortaya koyan Bodin'e göre egemenlik, "Devletin mutlak ve sürekli gücü" biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanım, egemenliği mutlaklık, bir diğer deyişle başka bir otoriteye bağlı olmama ve süreklilik, yani zaman bakımından kesintisiz olma özellikleriyle ilişkilendirmektedir (Bodin, 2003, s. 3). Bodin'in yaklaşımı, modern devletin hukuki ve siyasi temelini oluşturmuştur. Özellikle 1648'de gerçekleştirilen Vestfalya Barışı ile birlikte, uluslararası seviyede devletlerin eşit ve bağımsız aktörler olarak kabul edilmesi egemenlik kavramını kurumsal hale getirmiştir (Hurd, 1999, s. 404).

17. ve 18. yüzyıllarda Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau gibi filozoflar, egemenliği toplumsal sözleşme teorisi çerçevesinde ele almıştır. Hobbes, egemenliği mutlak bir otorite biçiminde nitelendirmiştir (Hobbes, 2001, s. 130). Rousseau ise halk egemenliği düşüncesini öne çıkarmış ve egemenliğin kaynağını millet iradesine dayandırmıştır (Rousseau, 1989, s. 19). Bu dönemde egemenlik kavramı sadece devletin gücü olarak değil, aynı zamanda meşruiyet tartışmalarının da merkezinde yer almıştır (İren, 2016, s. 138).

18. yüzyılda ise ulus devletlerin çağının yaşanmasıyla beraber egemenlik kavramı, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilişkilendirilmiş, 1789 Fransız İhtilali sonrasında ise halk egemenliği anlayışı güç kazanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde egemenlik, uluslararası hukuk kuralları ve insan hakları rejimleri karşısında mutlak karakterini yitirmeye başlamıştır. 2. Dünya Savaşında yaşanan deneyimlerden sonra 1945 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile devletlerin egemenliği yine tanınmakla birlikte, bu egemenlik uluslararası barış ve güvenlik ilkeleriyle sınırlandırılmıştır (Shaw, 2021, s. 256).

Günümüzde ise egemenlik, klasik anlamda mutlak bir yetki şeklinde tanımlanmaktan ziyade, şartlı ve işbirliğine dayalı bir otorite olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşme, uluslararası örgütler ve insan hakları normları, egemenlik kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacını gündeme getirdiğinden, bu durum egemenliğin hem devletlerin kendi sınırları içindeki yetkileri, hem de uluslararası ilişkilerdeki bağımsızlığı boyutu açısından önemli değişimler oluşturmuştur (Jackson, 2007, s. 22).

Bu açıdan doktrinde yaygın olarak kullanılan iki temel ayrım bulunmaktadır: iç egemenlik ve dış egemenlik. İç egemenlik, devletin kendi toprakları içerisinde sahip olduğu en üstün yetkiyi ifade etmektedir. Bu yetki, yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişinden kamu düzeninin sağlanmasına kadar tüm siyasi iç süreçleri kapsamaktadır. İç egemenlik, devletin kendi anayasal düzenini kurma ve uygulama gücünü temsil eder. Bodin'in tanımında vurgulanmış olan mutlak ve sürekli güç unsuru, iç egemenliğin niteliğini ortaya koymuştur. Modern anlamda iç egemenlik, hukuk düzeninin varlığı ve devletin iç işlerinde başka bir otoriteye bağımlı olmaması ile izhar olur (Krasner, 1999, s. 3-5).

Dış egemenlik ise devletlerin uluslararası alanda eşitliğini ve bağımsızlığını tanımlamaktadır. Bu boyut, devletlerin başka bir devletin veya uluslararası örgütün boyunduruğu altında olmadan kendi dış politikasını belirleme ve uygulama hakkını içermektedir. Vestfalya Barışı ile birlikte kurumsallaşan bu anlayış, devletlerin uluslararası ilişkilerde eşit ve bağımsız aktörler olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Böylece devletler uluslararası hukuk çerçevesinde tanınan haklarını kullanabilmekte ve kendi iradesiyle uluslararası yükümlülükler üstlenebilmektedir (Krasner, 1999: 3-5).

Ancak 20. yüzyıldan itibaren bu ayrımın mutlaklığını yitirdiği yönünde görüşler savunulmaya başlanmıştır. Zira iç egemenlik, uluslararası insan hakları anlaşmaları karşısında sınırlanırken, dış egemenlik de uluslararası örgütlere üyelik, ekonomik bağımlılıklar ve kolektif güvenlik mekanizmaları nedeniyle şarta bağlı bir hale gelmiştir. Bu yönde bir örnek teşkil eden Birleşmiş Milletler Antlaşması, devletlerin egemenliğini tanımış olsa da bu egemenliği uluslararası barışın korunması ve güvenliğin sağlanmasıyla kısıtlamıştır.¹

İnsan hakları düzenlemeleri de yine aynı yönde egemenliğin sınırlandırılmasında önemli bir role sahip olmuştur. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve ardından gelen uluslararası antlaşmalar, devletlerin iç egemenlik alanında mutlak yetki kullanmasını engelleyen normatif bir çerçeve oluşturmuştur. Devletler, uluslararası yükümlülükler nedeniyle de kendi vatandaşlarına karşı hukuksuz, keyfi uygulamalarda bulunamamaktadır. Bu durum, egemenliğin iç boyutunun uluslararası hukuk tarafından sınırlandırılması anlamına gelir.

¹ Antlaşmanın 2(4). maddesi, devletlerin güç kullanmasını yasaklayarak egemenliğin mutlak askeri yetki boyutunu ortadan kaldırmıştır. Bu düzenleme, egemenliğin artık sadece devletlerin iradesine bağlı bir kavram olmadığını, uluslararası normlara da tabi olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında, uluslararası ceza hukuku ve insancıl hukuk da egemenliğin sınırlarını daraltan mekanizmalar olarak sunulmaktadır. Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, devletlerin iç egemenlik alanında işlenmiş olan soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları için cezai sorumluluk öngörerek egemenliğin dokunulmazlığını ortadan kaldırmıştır (Ormanoğlu, 2018, s. 270). Egemenlik, uluslararası örgütlere üyelik ve ekonomik entegrasyon süreçleri nedeniyle de zaman zaman sınırlanabilmektedir. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi, üye devletler egemenliklerinin bir kısmını ortak kurumlara devretmiştir. Bu durum ise egemenliğin artık mutlak değil, paylaşılan bir yetki olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinleri de egemenliğin günümüzde en tartışmalı sınırlarından birini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımlar, devletlerin kendi vatandaşlarını koruma yükümlülüğünü yerine getirememesi halinde, uluslararası toplumun müdahale hakkını meşrulaştırmaktadır. Böylece egemenlik, mutlak bir kalkan olmaktan çıkarak sorumlulukların yerine getirilmesi şartına bağlanmış bir yetki haline gelmiştir (Thakur, 2012, s. 246). Dolayısıyla egemenlik artık hem iç hem de dış boyutuyla mutlak bir güç olarak değil, uluslararası işbirliği ve hukuki düzenlemelerle sınırlandırılmış bir otorite olarak değerlendirilir. Bu dönüşüm, devletlerin hem iç hem dış politikalarında uluslararası normlara uyma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir.

II. Eyalet Hakları Perspektifi

Federal devlet yapısı, egemenlik kavramının tek merkezli bir otorite olarak tanımlanmasına meydan okuyan en önemli siyasi modellerden biridir. Federalizm, egemenliğin merkezi hükümet ile federe devletler arasında paylaştırıldığı bir sistemdir. Bu nedenle, egemenliğin mutlak ve bölünmez olduğu yönündeki Bodin'in klasik tanımlamasıyla çelişir. Zira federal yapılarda yetki sahaları anayasal düzenlemelerle paylaştırılmış ve sınırlandırılmıştır.

Teorik olarak federal sistemlerde egemenlik, iki düzeyde işlemektedir: Merkezi veya federal egemenlik, uluslararası ilişkiler, milli savunma, para politikası ve benzer konularda üstün yetkiye sahipken, federe devletlerin egemenliği ise, iç düzenlemeler, eğitim, sağlık ve yerel yönetim alanlarında siyasi özerklik sağlamaktadır. Bu çift düzeyli yapı, federal devletlerdeki egemenliğin mutlak olmayıp, anayasal olarak bölünmüş bir yetki olduğunu göstermektedir. Böylece federalizm klasik anlayıştan farklı bir şekilde paylaşılan egemenlik kavramını öne çıkartmıştır (Çağdaş, 2019, s. 208).

Amerika Birleşik Devletleri, federal yapının egemenlik teorisi açısından en önde gelen örneklerinden birini sunmaktadır. ABD Anayasası, federal hükümete birtakım yetkiler tanırken, sayılmayan diğer yetkileri ise eyaletlere bırakmıştır.² Bu düzenleme, eyaletlerin kendi yasalarını yapma, vergilendirme yetkisi ve iç kamu düzenini sağlama konusunda geniş bir özerklik alanına sahip olduğunu gösterir.

ABD’de egemenliğin paylaşımı tartışmaları tarihsel süreçte merkezi otorite ile eyalet hakları arasındaki gerilim üzerinden şekillenmiştir. 1861–1865 yılları arasında yaşanan İç Savaş tecrübesi bu gerilimin en dramatik örneğidir. Güney eyaletlerinin³ ayrılma girişimi, eyaletlerin kendi kaderini tayin etme hakkı iddiasına dayanırken, federal hükümet bu girişimi toprak bütünlüğü ve milli egemenlik gerekçeleriyle reddetmiştir. Yaşanan bu deneyim, egemenliğin ayrılma hakkı boyutu itibarıyla federal sistemlerde de bölünemeyeceğini ve nihai üstünlüğün merkezi otoritede olduğunu ortaya koyan bir örnek olarak değerlendirilmiştir (McPherson, 2003). Günümüze doğru yaklaşıldıkça ise ABD’de egemenlik tartışmaları, özellikle insan hakları ve anayasal yorum bağlamında sürmeye devam etmektedir. Örneğin, 1954 yılında verilen *Brown v. Board of Education* kararı,⁴ eyaletlerin eğitim politikaları üzerindeki özerkliğini sınırlandırmış ve federal hükümetin insan haklarının korunması nedeniyle eyalet yetki sahasına müdahale edebilmesini meşrulaştırmıştır.

Federal sistemler, egemenliğin federal devlet ve federe devletler arasında anayasal olarak paylaştırıldığı devlet modeli olduğundan, bu yapıda, federe devletler belirli alanlarda geniş yetkilere sahip olurken, merkezi otorite ulusal bütünlüğü ve dış ilişkileri düzenleme yetkisine sahip kılınmıştır. Eyalet hakları, federalizmin temel unsurlarından biri olarak, hem anayasal düzenlemeler hem de siyasi uygulamalar aracılığıyla koruma altına alınmıştır. Federal devletler, egemenlik ve eyalet hakları arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde ele alan anayasal düzenleme modelleri sunmuştur. Bu modeller, eyalet haklarının kapsamı ve sınırları açısından önemli karşılaştırmalı örnekler olarak gösterilebilir.

Eyalet haklarının tarihsel ve hukuki boyutunu anlamak açısından yine en önde gelen örneklerden birisi ABD’dir. Amerikan Anayasası’nın 10. Değişikliği, federal hükümete verilmemiş tüm yetkilerin eyaletlere veya halka ait olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu hüküm, eyaletlerin kendi yasalarını yapma, vergi, eğitim ve sağlık

² <https://constitution.congress.gov/browse/amendment-10/>

³ Alabama, Arkansas, Florida, Georgia, Güney Carolina ve Kuzey Carolina, Louisiana, Mississippi, Tennessee, Texas ve Virginia.

⁴ <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/347/483>

politikalarını belirleme gibi konularda geniş bir yetki alanına sahip olduğunu göstermektedir. Ancak eyalet hakları, mutlak bir yetki olarak görülmemektedir. Federal hükümet, anayasanın ve federal yasaların üstünlüğü ilkelerine dayanarak, ulusal çıkarlar, kamu yararı veya temel hak ve hürriyetler söz konusu olduğunda eyalet düzenlemelerine müdahale edebilme yetkisine sahiptir. Örneğin, McCulloch v. Maryland kararında⁵ Federal Yüksek Mahkeme, Maryland eyaletinin bir federal bankaya vergi getirme girişimini anayasanın “*Necessary and Proper Clause*” (Gereklilik ve Uygunluk Maddesi) ve “*Supremacy Clause*” (Üstünlük Maddesi) hükümlerine aykırı bularak, federal kanunların eyalet kanunlarından üstün olduğunu ortaya koymuştur.⁶

Federal sistemlerde eyalet hakları, yalnızca ABD’de değil, Almanya, Kanada gibi diğer federasyonlarda da benzer şekilde düzenlenmiştir. Almanya’da *Grundgesetz* (Anayasa) ile eyaletlere eğitim, kültür ve kolluk kuvvetleri gibi alanlarda geniş yetkiler tanınırken, federal hükümetin ekonomi düzenlemeleri ve dış politika konusundaki üstünlüğü korunmuştur. Ancak Almanya’da federalizmin, ABD’den farklı bir şekilde kooperatif model üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Zira federal hükümet ve eyaletler, yasama süreçleri ve idari süreçlerde sıkı bir iş birliği içinde çalışmaktadır. Örneğin yasama organının üst kanadı Bundesrat, eyaletlerin federal yasama sürecine doğrudan katılımını sağlar.⁷ Bu durum, eyalet haklarının güçlü bir şekilde tanınmış olmasına rağmen, federal otoriteyle sürekli koordinasyon sağlanması gerektirdiğini göstermektedir.

Kanada’da da eyaletler, özellikle sağlık ve eğitim alanında güçlü yetkilere sahiptir. Ancak federal hükümet anayasal açıdan üstünlüğünün açık bir şekilde belirtilmesine dayanarak eyalet politikalarını yönlendirebilmektedir (Watts, 2008, s. 32). Avustralya’da ise federal hükümetin mali gücü, eyaletlerin özerkliğini sınırlandıran en önemli faktör olarak tanımlanmıştır.⁸ Bu örnekler, eyalet haklarının yalnızca anayasal hükümlerle değil, ekonomik ve siyasi mekanizmalarla da

⁵ <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/17/316>

⁶ Necessary and Proper Clause: ABD Anayasası, Madde I, Bölüm 8, Fıkra 18:

“Kongre, yukarıda belirtilen yetkileri uygulamak için gerekli ve uygun olan tüm yasaları yapma yetkisine sahiptir.” Supremacy Clause: ABD Anayasası, Madde VI, Fıkra 2:

“Bu Anayasa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin yasaları, ülkenin en üstün hukuku olacaktır.”

⁷ Kooperatif federalizm: federal hükümet ile eyaletler arasında, birbirlerinin görevlerini yerine getirmelerine destek olmak, anlaşmalar yapmak ve genellikle birlikte karar almak anlamına gelmektedir. Schubert, Klaus/Martina Klein: Das Politiklexikon. 7., aktual. u. erw. Aufl. Bonn: Dietz 2020. Lizenzausgabe Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/politiklexikon/17750/kooperativer-foederalismus/>

⁸ https://www.queensu.ca/iigr/sites/iirwww/files/uploaded_files/PDF%20Publications/ComparingFedSy3rd%2008.pdf

şekillendiğine işaret etmektedir. Bununla beraber egemenlik kavramının esnek ve çok katmanlı bir yapıya dönüştüğünü de göz önüne koymaktadır (Watts, 2008, s. 69).

Fakat bu durum, egemenlik teorisi açısından önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir: Eyaletlere tanınan haklar, egemenliğin bölünmezliği ilkesine aykırı mıdır, yoksa egemenliğin modern yorumunun bir parçası olarak mı yorumlanmalıdır?

Klasik egemenlik anlayışı, devletin tek bir merkezde mutlak yetki sahibi olmasını öngörmüştür. Buna karşın federal sistemlerde ise eyaletler, kendi kanunlarını oluşturma, vergi getirme gibi çeşitli yetkilere sahiptir. Tanınan bu yetkiler, egemenliğin bir kısmının federe birimlere devredildiği izlenimini oluşturmuştur. Ancak Bodin'in perspektifinden meseleye yaklaşıldığında, bu durum egemenliğin parçalanması anlamına gelir ve teorik olarak meşru kabul edilemez. Modern egemenlik teorisi ise bu durumu farklı yorumlamaktadır. Günümüzde egemenlik, mutlak bir güç şeklinde değil, anayasal düzenlemelerle sınırlandırılmış ve paylaştırılmış bir yetkidir. Bunun bir yansıması olarak da federal sistemlerdeki egemenlik, paylaştırılan egemenlik kavramıyla açıklanır. Bu yaklaşım, eyaletlere tanınan hakları egemenliğin ihlal edilmesi olarak değil, egemenliğin demokratik ve çok katmanlı bir yapıya dönüşmesinin göstergesi olarak değerlendirmiştir (Elazar, 1987, s. 33).

Federal devletlerde eyalet hakları ile merkezi otorite arasındaki ilişki, teorik olarak iş birliğine dayalı görünüyorsa da uygulama esnasında sık sık çatışmalar doğmaktadır. Bu gerilim de aslında yine egemenliğin mutlak güç olmaktan çıkarak anayasal sınırlara tabi bir yetki haline geldiğinin en somut göstergelerindedir. ABD'de de eyalet haklarının meşruiyeti, tarihsel olarak en tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu tartışmanın zirveye çıktığı iç savaş döneminde güney eyaletleri, ayrılma hakkını eyalet egemenliği gerekçesiyle savunurken, federal hükümet bu iddiaya karşı çıkararak, ulusal bütünlüğü koruma adına askeri müdahalede bulunmuştur (McPherson, 2003). Bu durum egemenliğin nihai üstünlüğünün federal otoritede bulunduğunu ve eyalet haklarının mutlak bir egemenlik olarak yorumlanamayacağını göstermiştir.

Modern dönemde federal hükümet ve eyalet hakları arasındaki gerilim, daha çok insan hakları, anayasal yorum ve siyasi tutumlar üzerinden şekillenmektedir. Bu çerçevede iki önemli dava ön plana çıkmıştır: Yukarıda da zikredildiği üzere Brown v. Board of Education davasında Federal Yüksek Mahkeme, eyaletlerin eğitim

politikaları üzerindeki özerkliğini sınırlayarak ayrımcılık içeren eğitim uygulamalarını anayasaya aykırı bulmuş ve federal hükümetin insan hakları gerekçesiyle bu duruma müdahale edebileceğini karara bağlamıştır.⁹ Benzer şekilde 1973 yılındaki Roe v. Wade kararında, kürtaj ile ilgili düzenleme yapma yetkisinin eyaletlere tanınan bir yetki olmasına rağmen, bireylerin mahremiyet hakkını vurgulayarak, eyalet düzenlemelerinin sınırlandırılması gerektiğine hükmetmiştir.¹⁰ Her iki örnek de, eyalet haklarının anayasal çerçevede korunmuş olmasına rağmen, çeşitli hukuki sınırlamalara tabi olduğunu göstermektedir. Eyalet haklarının meşruiyeti, anayasanın ve federal yasaların üstünlüğü ilkesiyle sınırlandırılmıştır. ABD Anayasası'nın üstünlük maddesi, federal hukukun eyalet hukukuna üstün olduğunu açıkça hüküm altına almıştır. Bu düzenleme, eyalet haklarının egemenlik teorisi açısından mutlak değil, şarta bağlı biçimde tanınarak ve anayasal çerçevede meşru olduğunu ortaya koymaktadır.

III. İnsan Hakları Perspektifi

Egemenlik, devletin kendi sınırları içerisinde mutlak yetki sahibi olması biçiminde tanımlanırken, insan hakları rejimi ise bu mutlaklığı sorgulayan en güçlü çerçeveyi oluşturmaktadır (Duguit, 1954, s. 68). Modern uluslararası hukuk, devletlerin iç egemenlik alanında sınırsız yetki kullanmasını engelleyen düzenlemeler öngörmüştür. Bu durum, egemenlik ile insan hakları arasında normatif bir çatışma yaşanmasına neden olur.

İnsan hakları, tüm bireylerin yalnızca insan olmasından kaynaklanan, devredilemez ve vazgeçilmez haklar bütünü olarak tanımlanmıştır. Kişinin onurunun korunmasını, çeşitli özgürlüklerinin güvence altına alınmasını ve eşitliğin sağlanmasını amaçlayan insan hakları, anayasalar ve uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla normatif bir çerçeveye kavuşturularak, devletin yetkilerini sınırlayan ve bireyi merkeze alan bir anlayışın temelini oluşturmuştur. Bu açıdan, insan hakları hukuki bir kavram olmasının yanında aynı zamanda demokratik toplumların meşruiyetini belirleyen evrensel değerler sistemidir (Koçak, 2006, s. 140).

Bu değerler sisteminin bir uzantısı olarak, egemenlik teorisi devletin iç işlerinde başka bir otoriteye bağlı olmamasını öngörmüş olsa da 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve takip eden uluslararası sözleşmeler, devletlerin vatandaşlarına karşı keyfi uygulamalarda bulunmasını yasaklamış ve insan haklarının ihlali halinde devreye girebilecek çeşitli uluslararası denetim

⁹ <https://www.archives.gov/milestone-documents/brown-v-board-of-education>

¹⁰ <https://www.britannica.com/event/Roe-v-Wade>

mekanizmaları oluşturmuştur. Ardından gelen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi de devletlerin iç hukuk düzenlemelerini uluslararası standartlara uyumlu hale getirme yükümlülüğünü öngörmüştür. Bu yükümlülük, egemenliğin artık devletin iradesine bağlı bir kavram olmadığını, uluslararası normlara da tabi olduğunu göstermektedir (Hazır, 1990, s. 24).

Bu düzenleme ve uygulamalar, egemenliğin iç boyutunu doğrudan sınırlandıran normatif çerçevedir. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sözleşmeye taraf devletlerin iç hukuk düzenlemelerini, evrensel insan hakları standartlarına uyumlu hale getirmesini zorunlu kılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları da devletlerin egemenlik alanında bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Mahkemenin bazı kararları iç hukukta değişiklik yapılmasını zorunlu kılabilir. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ve diğer temel insan hakları sözleşmelerinin organları da devletlerin insan hakları yükümlülüklerini izlemekte ve raporlar aracılığıyla uluslararası baskı oluşturmaktadır. Bu durum, egemenliğin uluslararası normlara tabi bir yetki olduğu anlamına gelir.

ABD'de insan hakları alanında yaşanan çeşitli sorunlar, eyalet hakları ile federal hükümet arasındaki gerilimi daha da belirgin hale getirmektedir. Örneğin, eyaletlerin ırk temelli evlilik yasağı öngörme yetkisini iptal eden 1967 yılındaki Loving v. Virginia kararı¹¹ ve yine benzer şekilde federal düzeyde eşcinsel evlilik hakkını anayasal olarak güvence altına alan 2015 yılındaki Obergefell v. Hodges kararı, federal yargının insan hakları alanında eyalet yetkilerini sınırlama kapasitesini açıkça ortaya koymuştur.¹²

Federal devletlerdeki insan hakları uygulamaları, egemenlik ve özerklik arasındaki hassas dengeyi doğrudan etkileyen bir meseledir.¹³ Federe devletler, kendi anayasal düzenlemeleri ve kanunları çerçevesinde geniş yetkilere sahip olsa da, insan hakları normları bu yetkilerin kullanımını sınırlandıran en güçlü araçlardandır. Bu durum, federal yapılar içerisinde merkezi otoritenin insan hakları gerekçesiyle müdahalesi ve eyaletlerin özerklik talepleri arasında sürekli bir gerilime neden olur.

¹¹ <https://www.loc.gov/item/usrep388001/>

¹² <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/14-556>

¹³ Örneğin Almanya'da eyaletler, kendi yasalarını yapma yetkisine sahip olsa da, insan hakları düzenlemeleri konusunda mutlak bir uyum zorunluluğu bulunmaktadır. Federal Anayasa Mahkemesi (*Bundesverfassungsgericht*), eyalet yasalarının temel hak ve hürriyetlere aykırı olması halinde iptal yetkisine sahiptir. Bu durum, insan haklarının federal yapıda bir üst norm olarak konumlandığını göstermiştir. ABD'de eyaletler insan hakları konusunda daha geniş bir takdir yetkisine sahipken, Almanya'da temel haklar federal düzeyde mutlak üstünlük taşımaktadır.

Günümüzde de insan hakları uygulamaları, eyaletlerin farklı siyasi tercihleri sebebiyle tartışmalı konumunu sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin, kürtaj düzenlemeleri gibi konularda eyaletler arasında ciddi farklılıklar bulunabilmekte, federal yargı bu farklılıkları insan hakları perspektifinden dengelemeye çalışmaktadır (Mertenet, 2005, s. 165).

Federal devletlerde eyalet hakları ile insan hakları normları arasındaki ilişki, hem teorik hem de uygulama düzeyinde karmaşık bir dinamiğe sahiptir. Bu ilişki, çoğu zaman çatışma ve uyum açısından değerlendirilmektedir. Çatışma, eyaletlerin özerkliğe sahip olduğu alanlarda uyguladığı politikaların ulusal veya uluslararası insan hakları standartlarıyla çelişmesi durumunda ortaya çıkarken, uyum ise eyaletlerin kendi düzenlemelerini temel insan hakları normlarıyla uyumlu hale getirmesiyle sağlanmaktadır.

ABD özelindeki eyalet hakları tartışmasının temelinde, Amerikan İç Savaşı'nda gündeme gelen federal düzeyde köleliğin yasaklanması meselesi bulunmaktadır. Bu gerilim, hem savaşın hem de sonraki dönemde yapılan ırk temelli düzenlemelerin zeminini oluşturmuştur. Bu bağlamda, eyalet hakları, federal sistemlerde eyaletlerin siyasi özerkliğini koruma amacına yöneliktir. Ancak bu özerklik, insan hakları düzenlemeleriyle sınırlı olarak tanınmıştır. Örneğin, Jim Crow yasaları¹⁴ döneminde eyaletler, ayrımcı uygulamalarla bireylerin temel haklarını ihlal etmiştir. Bu durum ise federal devletin müdahalesini zorunlu kılmıştır. 1960'lı yıllarda yürürlüğe konan Civil Rights Act ve Voting Rights Act gibi federal yasalar sayesinde, ayrımcı eyalet düzenlemeleri ortadan kaldırılarak insan haklarının üstünlüğü tesis edilmiştir (McAdam, 1982, s. 55-68).

Oluşabilecek çatışmaların önlenmesi için federal sistemlerde çeşitli uyum mekanizmaları geliştirilmiştir. ABD'de Supremacy Clause, federal hukukun eyalet hukukuna üstün olduğunu belirterek insan hakları normlarının uygulanmasını güvence altına almıştır. Almanya'da ise Federal Anayasa Mahkemesi, eyalet yasalarının temel haklara aykırı olması halinde iptal yetkisine sahip kılınmıştır. Tüm bu örneklerden eyalet hakları ile insan hakları arasındaki ilişkinin, egemenlik kavramının dönüşümünü anlamak açısından, ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Çatışmalar, egemenliğin mutlak güç olmaktan çıkarak normatif

¹⁴ Jim Crow yasaları, 19. yüzyılın sonlarından 1960'lara kadar, ABD'de ırk ayrımcılığını kurumsal hale getiren ve siyah-beyaz ayrımını zorunlu kılan eyalet düzenlemeleridir. Siyah ve beyaz Amerikalılar için ayrı okullar, ayrı ulaşım araçları ve ayrı kamu alanları öngörülmüştür. Bu konudaki çeşitli yasalar için bkz. https://www.nps.gov/malu/learn/education/jim_crow_laws.htm

sınırlamalara tabi olan bir otorite haline geldiğini gösterirken, öngörülen uyum mekanizmaları ise federal sistemlerde demokratik çoğulculuğun ve temel hakların birlikte korunmasını sağlamıştır. Bu durum, günümüz egemenlik anlayışının hem yerel özerklik hem de insan hakları normlarıyla dengelenmiş bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

IV. Ayrılma Hakkı Perspektifi

Ayrılma hakkı, uluslararası hukukun en tartışmalı konularından biridir. Bu hakkın meşruiyeti, büyük ölçüde ulusların kendi kaderini tayin hakkı self-determinasyon ilkesine dayandırılmıştır. Self-determinasyon, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda ve çeşitli uluslararası belgelerde yer alan temel bir ilkedir. Ancak bu ilkenin kapsamı ve uygulama biçimi, egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkeleriyle sürekli bir çatışma halindedir. Self-determinasyon ilkesi, ilk kez Wilson İlkeleri ile siyasi literatüre girmiş, daha sonra Birleşmiş Milletler Antlaşması ile uluslararası hukukta bir statü kazanmıştır. BM Antlaşması'nın 1/2 maddesi, "ulusların kendi kaderini tayin hakkına saygı" ilkesini vurgulamaktadır. Bu ilke, özellikle 1960 tarihli BM Genel Kurulu'nun sömürgecilik içerikli 1514 sayılı Kararı ile somutlaşmış ve sömürge halklarının bağımsızlık hakkını tanımıştır.¹⁵

Self-determinasyon ilkesi, başlangıçta sadece sömürge halklarının bağımsızlık taleplerini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Bu açıdan, 20. yüzyılın ortalarında Afrika ve Asya'da ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri, ilkenin en geniş uygulama alanını oluşturmuştur. Ancak sömürgecilik sonrası dönemde, self-determinasyon ilkesinin mevcut devletlerin içindeki ayrılma taleplerine uygulanıp uygulanamayacağı tartışmalı hale gelmiştir. (Sterio, 2023, s. 2) Uluslararası hukuk, self-determinasyon ilkesini tanıırken, aynı zamanda devletlerin toprak bütünlüğü ilkesini de güvence altına almaktadır. BM Antlaşması'nın 2 / 4. maddesi, devletlerin toprak bütünlüğüne yönelik güç kullanımını yasaklamıştır. Bu durum, ayrılma hakkının mutlak bir hak olarak yorumlanmasına engel oluşturur. Dolayısıyla self-determinasyon, mevcut devletlerin içinde yaşanan ayrılma taleplerine yalnızca istisnai şartların varlığı ihtimalinde uygulanabilecektir (Koçak, 2018, s. 99).

Doktrinde, ayrılma hakkı sadece ağır insan hakları ihlalleri, sistematik ayrımcılık veya halkın siyasi katılımının bütünüyle engellenmesi gibi durumlarda meşru kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, "remedial secession" olarak adlandırılır (Buchanan, 2004, s. 327). Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) 2010

¹⁵<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>

tarifli danışma görüşü, bu tartışmanın en güncel örneklerinden birisidir. UAD bu kararında, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediğini belirtmiş, ancak genel bir ayrılma hakkı da tanımlamamıştır.¹⁶

Self-determinasyon ilkesi, ayrılma hakkının hukuki temelini oluşturur ancak bu hak uluslararası hukukta mutlak bir yetki olarak kabul edilmemektedir. Egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkeleri, devletlerin varlığını koruyan temel ilkeler olarak önemini sürdürmekte, ayrılma hakkı ise yalnızca istisnai ve meşru koşulların gerçekleşmesi halinde tanınmaktadır. Bu nedenle egemenlik teorisi ile self-determinasyon arasındaki çatışma günümüzde hala tam manasıyla zmlenemediğinden, uluslararası hukuk bu iki ilke arasında hassas bir denge kurmaya çalışmaktadır (Sterio, 2013, s. 10).

Egemenlik teorisi, devletin varlığını ve otoritesini koruyan temel ilkelerden biri olarak toprak bütünlüğü kavramını merkeze almıştır. Klasik egemenlik anlayışına göre, devletin sınırları içerisinde mutlak yetki sahibi olması, bu sınırların dokunulmazlığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, ayrılma hakkı talebi, egemenlik teorisinin en güçlü ilkelerinden olan toprak bütünlüğü ile bir çatışma içerisinde dir. Toprak bütünlüğü ilkesi, uluslararası hukukta açıkça düzenlenen ilkelerdendir. BM Antlaşması'nın 2/4. maddesi, devletlerin toprak bütünlüğüne yönelik gç kullanımını yasaklamıştır. Bu düzenleme, ayrılma hakkının mutlak bir hak olarak yorumlanmasını engelleyerek, devletlerin sınırlarının korunmasını uluslararası barışın temel şartı olarak kabul etmektedir. Ayrıca, 1970 tarihli BM Dostane İlişkiler Bildirgesi, self-determinasyon ilkesini, bu hakkın mevcut devletlerin toprak bütünlüğünü ihlal edecek şekilde kullanılmaması gerektiğini vurgulayarak tanımıştır.¹⁷

Bu husus, toprak bütünlüğü ilkesinin günümüzde de egemenlik teorisinin merkezinde olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Katalonya rneği ise farklı bir boyut sunmaktadır. İşpanya Anayasası, ülkenin bölünmezliğini açıkça düzenlerken, Katalonya'nın bağımsızlık referandumunu anayasal açıdan geçersiz kabul edilmiştir (Marti ve Guibernau, 2020, s. 535). Bu durum, demokratik ayrılma taleplerinin de egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkeleri karşısında sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Böylece egemenlik teorisi ve toprak bütünlüğü ilkesi, ayrılma hakkının mutlak bir hak olarak tanınmasını engelleyen en güçlü normatif çerçeveyi oluşturmuştur. Uluslararası hukuk, self-determinasyon ilkesini kabul etmiş olsa da

¹⁶ <https://www.icj-cij.org/case/141>

¹⁷ <https://legal.un.org/avl/ha/dpilfrscun/dpilfrscun.html>

bu hakkın mevcut devletlerin sınırlarını ihlal edecek şekilde kullanılmasına izin vermemektedir.

Ayrılma hakkı ve insan hakları arasındaki ilişki, uluslararası hukuktaki en karmaşık ve tartışmalı konulardandır. Bu ilişki, özellikle self-determinasyon ilkesinin yorumlanması ve ayrılma taleplerinin meşruiyetinin insan hakları ihlalleriyle bağlantılı hale gelmesi üzerinden şekillenmektedir. Uluslararası hukuk, devletlerin toprak bütünlüğünü koruma ilkesini öncelikli olarak benimsemiştir. Fakat bir devletin kendi vatandaşlarına karşı ağır insan hakları ihlallerinde bulunması, bu ilkenin mutlaklığını sorgulayan bir duruma sebebiyet vermektedir. Bu açıdan bakıldığında ayrılma hakkı, *ultima ratio* olarak meşru kabul edilebilmektedir. Örneğin, halkın siyasi katılımının tamamen engellenmesi, etnik veya dini gruplara yönelik soykırım uygulanması ya da kitlesel şiddete başvurulması gibi durumlar, ayrılma taleplerinin uluslararası toplum tarafından da olumlu değerlendirilmesine yol açmaktadır (Crawford, 2006, s. 13).

Kosova'nın 2008'deki bağımsızlık ilanı, insan hakları ihlalleri ile ayrılma hakkı arasındaki ilişkinin güncel örneklerinden biridir.¹⁸ 1990'larda yaşanan soykırım ve kitlesel şiddet olayları, Kosova'nın bağımsızlık talebini, uluslararası toplum nezdinde güçlü bir şekilde meşrulaştırmıştır.¹⁹ Katalonya ve Quebec bölgelerindeki ayrılma talepleri ise ciddi insan hakları ihlallerine değil, demokratik özyönetim ve kimlik temelli taleplere dayanmaktadır. Uluslararası hukuk, bu tür durumlarda ayrılma hakkını tanımamıştır. Bunun yerine, devletlerin iç hukukunda özerklik sağlanması ve kültürel hakların korunması teşvik edilmiştir. Bu yaklaşım da ayrılma hakkının sadece ağır insan hakları ihlalleri ile bağlantılı olarak meşru kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

İspanya Anayasası, devletin bölünmezliği ilkesini açık bir şekilde düzenleyerek, egemenliğin İspanyol halkının tamamına ait olduğunu belirtmiştir. 2017'de Katalonya'da gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu, İspanya Anayasa

¹⁸ 1990'ların sonunda Yugoslavya'nın dağılması ve Kosova'da yaşanan ağır insan hakları ihlalleri iddiaları, uluslararası müdahaleyi ve BM gözetiminde geçiş sürecini beraberinde getirmiştir. Sürecin sonunda Kosova, 2008'de bağımsızlığını ilan etti. Bu örnek, onarım amaçlı ayrılma yaklaşımına dayanak oluşturarak, ağır ihlaller ve siyasi katılımın engellendiği durumlarda, ayrılma talebinin son çare olarak meşru kabul edilebileceğini ortaya koymuştur.

¹⁹ Kosova birçok devlet tarafından tanınırken, bazı devletler ise emsal etkisi oluşturacağı kaygısıyla tanımaktan kaçınmıştır. Bu farklı uygulamalar, ayrılma talebinin uluslararası hukukta somut olaya ve devletlerin yaklaşımlarına özgü değerlendirmeler ile ele alındığını göstermiştir.

Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunmuş²⁰ ve bunun ardından merkezi hükümet, Anayasa'nın 155. maddesi uyarınca bölgesel yetkileri, anayasal düzenin korunması ve hukukun üstünlüğü gerekçeleriyle geçici olarak devralmıştır (Marti ve Guibernau, 2020, s. 542).

Katalan hareketi, çoğunlukla demokratik özyönetim, kültürel kimliğin korunması ve merkezîyetçiliğe karşı duruş sergileme argümanlarına dayanmıştır. Ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine dayalı bir "remedial secession" argümanı bulunmadığı için ayrılma talebi uluslararası hukukta güçlü bir dayanak kazanamamıştır.²¹ Dolayısıyla ayrılma talebi, iç self- determinasyon çerçevesinde yani geniş özerklik, yetki devri ve statü reformu talepleri üçgeninde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Buna karşılık dış self-determinasyon yani tam anlamıyla ülkeden ayrılma ise anayasal düzeyde açık şekilde engellenmiştir.

Yaşanan bu tarihsel örnek, halkın kendi geleceğini belirleme yönündeki demokratik iradesi ile devletin bölünmezliği arasındaki gerilimi açık bir biçimde ortaya koymuştur. Halk iradesine dayalı olarak gerçekleştirilen referandum, egemenliğin tekliği ve toprak bütünlüğü ilkeleri karşısında sınırlandırılmıştır. Bu nedenle çözüm arayışı, ayrılmadan ziyade özerklik seviyesinin yeniden yapılandırılması ve çok katmanlı yönetim mekanizmasında uzlaşma sağlanmasına odaklanmaktadır.

Kanada Yüksek Mahkemesi'nin 1998 tarihli "Secession Reference"²² görüşü, Quebec'in tek taraflı ayrılma ilanının Kanada Anayasası ile bağdaşmayacağını, ancak açık bir çoğunlukla ifade edilen ayrılma iradesinin anayasal müzakere yükümlülüğü doğuracağını ortaya koymuştur (Cameron, 1999, s. 700). Bu yaklaşım, ayrılma hakkının yine mutlak bir hak olmadığını fakat demokratik halk iradesi açık ve güçlü bir şekilde ifade edildiğinde, anayasal müzakereyi zorunlu kılan bir süreç doğduğunu ortaya koymaktadır.

Bu görüşün ardından kabul edilen Clarity Act²³ açık soru ve açık çoğunluk kriterlerini getirmiş ve bir referandumun gerçekleşmesi ihtimalinde, müzakere süreçlerini hukuki olarak çerçevlendirmiştir (Choudhry ve Howse, 2000).

²⁰ İspanya Anayasa Mahkemesi'nin 114/2017 sayılı ve 17 Ekim 2017 tarihli Kararı: https://www.tribunalconstitucional.es/NotasDePrensaDocumentos/NP_2017_074/JUDGMENT%202017-4334STC_EN.pdf

²¹ Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi, genel olarak üye devletlerin anayasal düzenine saygı gösterme ilkesini vurgulamaktadır. Katalonya dosyası, AİHS normlarının ihlali iddiaları açısından zaman zaman başvurulara konu olsa da, ayrılma hakkına ilişkin uluslararası düzeyde bağlayıcı bir karar oluşturmaz. Bu durumda belirleyici olan, İspanya'nın iç hukuku ve anayasal yetki paylaşımıdır.

²² <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>

²³ <https://laws.justice.gc.ca/PDF/C-31.8.pdf?>

Quebec'in ayrılma talebi, Kosova'daki gibi ağır insan hakları ihlalleri argümanıyla gerekçelendirilmemiştir. Katalonya'dan farklı olarak ise Kanada'da müzakereyi düzenleyen açık anayasal kurallar ve federal bir zemin bulunmaktadır. Kanada Yüksek Mahkemesi, self-determinasyon, toprak bütünlüğü ve millet egemenliği gibi hukuk ilkelerini iç anayasal düzenle uyumlu şekilde yorumlamıştır. Bu nedenle Quebec'e uluslararası seviyede bir ayrılma hakkı tanınmamış, konu anayasal müzakereler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu durum, egemenlik kavramının, demokratik irade güçlü biçimde ortaya çıktığında, anayasal süreçlere bağlı bir şekilde esneklik içerdiğini göstermektedir.

Ayrılma taleplerinin hukuki açıdan değerlendirilmesi, üç düzeyde yürütülmüştür. Bunlar; anayasal çerçeve, uluslararası hukuk normları ve yargısal denetimdir. Bu çok katmanlı değerlendirme, ayrılmanın tek taraflı bir hak olup olmadığı, hangi koşullarda meşruiyet kazanabileceği ve hangi gerekliliklere tabi olduğu sorularına sistematik yanıt üretilmesini sağlayabilecek niteliktedir.

Federal anayasalar genellikle devletin bölünmezliği ilkesini ve egemenliğin tekliğini güvence altına almıştır. Bu nedenle tek taraflı ayrılma anayasal olarak ya yasaklanmış ya da tanınmamıştır. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne ilişkin açık hukuki düzenlemeler, ayrılma taleplerini anayasanın üstünlüğü ilkesi karşısında geçersiz kılar. Ayrılma için anayasa değişikliği, nitelikli çoğunluk, federal ve bölgesel organların ortak kararı gibi herhangi bir özel usul ya da yöntem öngörülmüşse, talep ancak bu prosedür işletildiğinde müzakere edilebilmektedir. Usule ilişkin hüküm boşluğu durumunda ise yüksek yargı organları, tek taraflı ayrılma ilanını reddederek talebi Quebec örneğinde olduğu gibi anayasal müzakere çerçevesine itebilmektedir. Ayrılma talebine ilişkin referandumların demokratik meşruiyet oluşturduğu iddia edilebilir. Ancak sandıktan çıkan sonuç tek başına hukuki yeterlilik sağlamamaktadır. Açık soru ve açık çoğunluk kriterleri karşılansa dahi, sonuç kurucu iktidar veya anayasa değişikliği süreciyle birleşmediğinde tek taraflı ayrılmayı meşrulaştıramaz.

SONUÇ

Egemenlik, insan hakları ve eyalet hakları, günümüz anayasal demokratik düzeninin üç temel eksenini oluşturmaktadır. Ancak bu üç eksen, aynı anda ve aynı yoğunlukta korunmak istendiğinde doğal olarak çeşitli gerilimler üretir. Bu gerilimlerin kökeni, egemenliğin birlik ve otorite talebi, insan haklarının bireyleri merkeze alan devleti sınırlama fonksiyonu ve eyalet haklarının yerel siyasi özerkliği hayata geçirme hedefi arasındaki yön farkından kaynaklanmaktadır.

Bu çatışmaların en belirgin örnekleri, hak ve hürriyetlerin sınırlanması, federal devlet ve federe devletler arasındaki yetki paylaşımı ve ayrılma talepleri gibi alanlarda ortaya çıkar. Örneğin, olağanüstü hal veya terörle mücadele gibi durumlarda devlet, egemenliğini sürdürme gerekçesiyle geniş takdir yetkisi talep ederken, insan hakları hukuku, bu yetkiyi orantılılık, elverişlilik ve gereklilik gibi ilkelerle sınırlandırmaya çalışır. Benzer şekilde, eyaletlerin kültürel veya sosyal politikaları, kimi zaman temel hak ve hürriyet standartlarıyla çatışabilmektedir. Bu durumda asgari hak standardının sağlanabilmesi için, eyaletler temel hakları genişletebilmeli ancak daraltamamalıdır.

Federal sistemlerde egemenlik ve eyalet hakları arasındaki gerilim ise sistemin doğasından kaynaklanan kalıcı bir özellik taşımaktadır. Federal devlet toprak bütünlüğü koruma iddiasındayken, eyaletler, yerel kimlik ve özerklik gerekçesiyle yetki genişletme talebinde bulunur. Bu gerilim, ABD'de İç Savaş'tan günümüze kadar süren tartışmaların temelini oluşturmuştur. Almanya'da ise bu çatışmaların, daha yumuşak bir zeminde yönetilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Bu üç eksen arasındaki gerilim ve çatışmaların yönetilebilmesi ve çözülebilmesi için hukuk sistemleri çeşitli araçlar geliştirmiştir. Özellikle anayasalar ve mahkeme kararlarıyla tespit edilen fonksiyonel açıdan yetki ayrımları federal devletlerde çatışmaları önlemeye çalışmaktadır. Ayrılma talepleri açısından ise *remedial secession* doktrini, ağır ve sistematik hak ihlalleri ile iç self-determinasyon kanallarının tamamen işletilemez hale gelmesi gibi istisnai koşulları arayarak ayrılma hakkını mutlak bir yetki değil, son çare olarak konumlandırmıştır.

Egemenlik, insan hakları ve eyalet hakları arasındaki çatışmalar sadece anayasalar düzeyinde değil, uluslararası hukuk düzeni içinde de yönetilmeye çalışılmıştır. Uluslararası hukuk, klasik devlet egemenliği ve toprak bütünlüğü ilkelerini koruyarak, insan hakları ve self determinasyon ilkesini dikkate alınarak bir denge rejimi inşa etmeye çabalamıştır. Bu çaba, ayrılma taleplerinin genel bir hak olarak

tanınması yerine, istisnai koşullar altında tartışılmasını tercih eden bir denge üretmiştir. İç self-determinasyon yani özerklik, temsil ve kültürel hakların korunması öncelikli pozisyonudur. Dış self-determinasyon, ayrılma ise ancak ağır hak ihlalleri gibi durumlarda meşruiyet kazanabilmektedir. Bu sayede uluslararası düzen, barış ve güvenliği önceleyen bir anlayış korunmuş ve hak temelli meşruiyet iddialarına da kapı kapatılmamış olur.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları, devletin kendi vatandaşlarını koruma yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde uluslararası toplumun müdahale hakkını meşrulaştırmaktadır. Böylece egemenlik, mutlak bir kalkan olmaktan çıkarak, sorumlulukların yerine getirilmesiyle şartlandırılmış bir yetki haline gelmiştir. Uluslararası insan hakları hukuku, egemenlik kavramını sınırsız yetki olmaktan çıkartıp, uluslararası normlara uyum zorunluluğu ile tanımlanan bir otoriteye dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, egemenlik teorisinin modern yorumunda insan haklarının merkezi bir rol oynamasına yol açmıştır.

Egemenlik teorisinin klasik mutlak ve bölünmez otorite anlayışı, modern hukuk ve siyaset düzeninde, hak ve hürriyetler ile uluslararası kurumlar tarafından sınırlandırılan çok katmanlı bir yönetim kapasitesine dönüşmüştür. Eyalet hakları, insan hakları ve ayrılma hakkı eksenlerinin her biri, egemenliğin normatif ve kurumsal sınırlarını farklı şekillerde ortaya koymuş ve birlikte ele alındıklarında, çağdaş federal yapılarda paylaşılan ve sorumluluk temelli egemenlik paradigmasını doğrulamıştır.

KAYNAKÇA

- Bodin, J. (2003), *On Sovereignty*, Cambridge University Press, 6 th ed. İng. Çev. J. H. Franklin.
- Buchanan, A. (2004). *Justice, Legitimacy, and Self-Determination*. Oxford University Press.
- Cameron, D. R. (1999). The Quebec Secession Reference: The Court's Logic and the Future of Federalism. *Canadian Journal of Political Science*, 32(4), 699–719.
- Choudhry, S. & Howse, R. (2000). Constitutional Theory and the Quebec Secession Reference. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 13(2), 143–169.
- Crawford, J. (2006). *The creation of states in international law*. Oxford University Press.
- Çağdaş, T. (2019). Federal ve Üniter Devletlerin Yerinden Yönetim Birimlerinin Benzerlik ve Farklılıkları Açısından İncelenmesi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(1), 201–225.
- Duguit, L. (1954). *Kamu Hukuku Dersleri*, Derbil Süheyp (çev.), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Donnelly J. (2014). *State Sovereignty and International Human Rights, Ethics & International Affairs*, Volume 28, Issue 2, 225 – 238.
- Elazar, D. J. (1987). *Exploring Federalism*. University of Alabama Press.
- Hazır, H. (1990). Devlet Egemenliği ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 15-34.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi, Kudreti* İstanbul: Yapı Kredi Yay., 3. Baskı, Çev. S. Lim.
- Hurd, I. (1999). Legitimacy and Authority in International Politics, *International Organization*, 53(2): 379-408.
- İren, A. A. & Gürkaynak, M. (2016). Mutlak Güç ya da Sınırsız Sorumluluk: Devlet Egemenliği ve Uluslararası Toplumun Koruma Sorumluluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24), 134-158.
- Jackson, R. (2007). *Sovereignty: The Evolution of an Idea*, Key Concepts Series.
- Koçak, M. (2018). Self determinasyon hakkı ve self determinasyon hakkı teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85–148.

- Koçak, M. (2006). *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Krasner, D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton. Princeton University Press.
- Martí, J. & Guibernau, M. (2020). Catalonia: The Right to Decide and the Right to Secession. *International Journal of Constitutional Law*, 18(2), 527–553.
- McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930–1970*. University of Chicago Press
- McPherson, J. M. (2003). *Battle Cry of Freedom: The Civil War Era*. Oxford University Press.
- Martenet, V. (2025). Abortion Rights Through Consensus. *The American Journal of Comparative Law*, 73(1), 164–204.
- Ormanoğlu, H. D. (2018). Modern devletin bir unsuru olarak egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1).
- Rousseau, J.J. (1989). *Toplum Sözleşmesi*, İstanbul: MEB Yay., 2. Baskı, Çeviren: V. Günyol.
- Shaw, M. (2021). *Uluslararası Hukuk*, İbrahim Kaya çeviri ed., 8. Baskı, Tüba Yay., Ankara.
- Sterio, M. (2013). *The Right to Self-determination Under International Law: Selfistans, Secession, and The Rule of The Great Powers*. Routledge.
- Sterio, M. (2023). Right to Self-determination Under International Law. In *Global Encyclopedia of Territorial Rights*, 1–10.
- Thakur, R. (2012). *The United Nations Peace and Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Watts, R. L. (2008). *Comparing Federal Systems*. McGill-Queen's University Press.

Elektronik Kaynaklar

<https://academic.oup.com/ajcl/article/73/1/164/8214251>

<https://www.loc.gov/item/usrep388001/>

<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/14-556>

<https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/politiklexikon/17750/kooperativer-foederalismus/>

<https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1643/index.do>

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>

<https://www.icj-cij.org/case/141>

<https://legal.un.org/avl/ha/dpilfrscun/dpilfrscun.html>